

ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Α.Π.Θ.

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

(τόμος II)

2004 – 2005

Επιτροπή Δημοσίευσης Επιστημονικής Επετηρίδας

Φοίβος Γκικόπουλος
Ελένη Κασάπη
Φανή Κισκήρα-Καζαντζή

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ

Φοίβος-Βασίλειος Γκικόπουλος

Καθηγητής Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Ελένη Κασάπη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Φανή Κισκήρα-Καζαντζή

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Α.Π.Θ.

2007

© ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Α.Π.Θ.

Στοιχειοθεσία - εκτύπωση

© UNIVERSITY STUDIO PRESS A.E.

Αρμενοπούλου 32, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τηλ. 2310 208731, 2310 209637, 2310 209837 Fax 2310 216647

e-mail: info@universitystudiopress.gr – www.universitystudiopress.gr

ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ – Πεσμαζόγλου 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ

Τηλ. & Fax 210 3211097

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Κλεονίκη Βασιλειάδου

ΛΟΠΕ ΔΕ ΒΕΓΚΑ ΚΑΙ ΚΑΛΔΕΡΟΝ ΔΕ ΛΑ ΜΠΑΡΚΑ:
ΔΥΟ ΣΠΟΥΔΑΙΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ Θ ΕΑΤΡΟΥ 13

Δήμητρα Δότση

CARLO EMILIO GADDA, *Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ*: PASTICHE ΚΑΙ
ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ 21

Έβη Καζαντζή

ΔΥΟ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΤΑΛΟ SVEVO 31

Αχιλλέας Καλαμάρας

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ
NANNI BALESTRINI 41

Χρήστος Πονηρός

«ΠΟΙΟΣ ΕΙΜΑΙ;» (ΕΝΑΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΑΝΑΖΗΤΑΕΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ) 51

Ιωάννης Τσόλκας-----

ΕΝΑΣ ΙΠΠΟΤΗΣ 400 ΕΤΩΝ ΚΑΙ 15 ΙΤΑΛΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ 59

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Ε. Κασάπη, Π. Καραουλάνη, Α. Αδαμοπούλου, Γ. Γαρούφαλλος

ΛΕΙΟΠΙΣΤΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ
ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ 77

- Szemerényi, O.
1996 *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: University Press
- Szinnyei, J.
1912 *Ungarische Sprachlehre*. Berlin - Leipzig: G.J. Göschen'sche Verlags-
handlung G.m.b.H.
1922 *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Zweite, verbesserte Auflage. Berlin
- Leipzig: Walter de Gruyter
- Törkenczy, M.
1997 *Hungarian. Verbs & Essentials of Grammar*. Budapest: Corvina -
Lincolnwood (Chicago), Illinois: Passport Books
- Tompa, J.
1985 *Kleine Ungarische Grammatik*. 2. Auflage. Budapest: Akadémiai Kiadó -
Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie
- Trask, R.L.
1979 On the origins of ergativity. In: Plank 1979: 385-404.
1993 *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London - New York:
Routledge

Α.Α. ΚΑΤΩΝΗΣ (Katona)

ΕΠΑΦΕΣ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ (ΙΕ) –
ΜΗ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ (ΜΙΕ) ΓΛΩΣΣΩΝ*

In Memoriam J. Harmatta

Κ αθώς οι ομιλητές των ΙΕ γλωσσών στις ημέρες μας ανέρχονται αριθμητικώς περίπου στα δύο δισεκατομμύρια¹, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τη σημασία της ενασχόλησης με αυτές τις γλώσσες αλλά ούτε και της ιστορικής μελέτης των επαφών τους με άλλες ομογλωσσίες εξίσου μεγάλες και πολυάριθμες, όπως είναι π.χ. αυτές των σημιτικών και των φιννοουγκικών² (Finno-Ugrian, Finnisch-Ugrisch) γλωσσών.

Η ενασχόληση έχει μακρά ιστορία και οι ερευνητές έχουν καταλήξει επανειλημμένως σε αντικρουόμενα αποτελέσματα. Οι απόψεις συχνά διίστανται έντονα και το όλο ζήτημα θυμίζει το πρόβλημα της “πρωτοπατρίδας” (Urheimat) με την έννοια ότι δεν υπάρχει κοινώς αποδεκτή άποψη ούτε στην πρώτη ούτε στην δεύτερη περίπτωση.

Η επισκόπηση που ακολουθεί φιλοδοξεί να είναι ενημερωτική μόνο αναφορικά με κάποιες πρόσφατες εξελίξεις. Οι Ινδοευρωπαίοι, με όποιες προθέσεις και αν τους αντιμετωπίσει κανείς, αναμφισβήτητα “έγραψαν ιστορία”. Κατά την ραγδαία εξάπλωσή τους, τα κίνητρα της οποίας χρήζουν ακόμη εξηγήσεως, οι πιο σημαντικοί λαοί και ομογλωσσίες που συνάντησαν στο δρόμο τους είναι οι Κινέζοι, οι Σημίτες και οι φιννοουγκικοί λαοί. Επίτηδες γράφουμε για “επαφές” για να σχολιάσουμε στη συνέχεια το πρόβλημα: αν επρόκειτο δηλ. για επαφές ή αν πρόκειται για βαθύτερες, γενετικές σχέσεις.

* Η μελέτη αποτελεί αναθεωρημένη μορφή βοήθηματος που χρησιμοποιήθηκε κατά τα σεμιναριακά μαθήματα “Ανάλυση μη ινδοευρωπαϊκής γλώσσας” στον Τομέα Γλωσσολογίας του Παν/ου Αθηνών (2001-2002).

1. Bußmann 1990: 333, 2002: 299.

2. Για την ορολογία πβ. *Γλωσσολογία* 11-12, 2000: 329(2).

ΙΕ - κινεζικές επαφές:

Αρχ. κινεζικά	ΙΕ επανασυνθέσεις:	ΙΕ παραδείγματα:
mjet	*médh ³	ελλ. μέθυ /'μεθυστικό ποτό, κρασί', αρχ. ινδ. mádh ^u /'γλυκός, γλυκό ποτό'/
kwon	*kwon ⁻⁴	ελλ. κύων /'σκύλος', λατ. canis (< kvoñi) /'σκύλος', γερμ. Hund /'σκύλος', αγγλ. hound /'λαγωνικό'/

ΙΕ - σημιτικές επαφές:

Σημιτικά:	ΙΕ επανασυνθέσεις:	ΙΕ παραδείγματα:
b'r (bahāru) ασσυριακό ba'āru	*bher ⁻⁵	αρχ. ινδ. bhagāmi, /'φέρω', ελλ. φέρω, φώρ /'ληστής' (<φ> = [rh]), λατ. fero /'φέρω' (/f/ < rh)
dhm /'σκοτεινός'/	*dhem ⁻⁶	ελλ. θύος /'θυσία, ολοκαύτωμα', λατ. fumus /'καπνός'/
dhr	*dher ⁻⁷	ελλ. θήρ /'θεριό'/
wd'	*widh ⁻⁸	ελλ. είδον, οίδα, σανσκρ. vēda, ρωσ. вѣдьма- /'μάγισσα'/
ακκαδικό ἰdu		ελλ. ίδού
dm'	*demH ⁻⁹	ελλ. δέμω /'κτιζώ', δόμος

3. Αρχική σημασία 'υδρομέλι' ('mead', *EIEC* 271, M. Huld - D.Q. Adams, λ. Honey).
4. *R(u)ḡḡon 'Canis familiaris' (*EIEC* 168, D.Q. Adams - J.P. Mallory, λ. Dog), πβ. και Fortson 2004: 66.109 και αλλού.
5. *bhēre/o-, *EIEC* 56, D.Q. Adams, λ. Bear 'γεννώ', *EIEC* 90, Q. Adams - J.P. Mallory, λ. Carry.
6. Τα διάφορα έργα υποθέτουν τις εξής ρίζες ή τύπους: *-dh_u-jō- (GEW I 699), *dhū- (DELG 448), *dhuh₂mós (*EIEC* 529, R.S.P. Beekes, λ. Smoke, Fortson 2004: 209).
7. Τα διάφορα έργα υποθέτουν τις εξής ρίζες: *gh₁mēr- (GEW I 672), *ghwēr- (DELG 436), *gh₁mēr (*EIEC* 23, D.Q. Adams, λ. Animal).
8. *meid- 'see, know (as a fact)' (*EIEC* 337, D.Q. Adams, λ. Know).
9. *dem(h_u)- 'build (up)' (*EIEC* 87, Angela Della Voipce - D.Q. Adams, λ. Build).

ΙΕ - φιννοουγγρικές επαφές (ΦΟΥ)¹⁰:

Φιννοουγγρικά:	ΙΕ ρίζες:	ΙΕ παραδείγματα:
Κόμι χυμ /'αρσενικό'/ ουγγρικό hím /'αρσενικό, άρρηγ'/	*ghem ⁻¹¹	λατ. homo /'άνθρωπος'/ <ghemon, λατ. pēmo 'κανείς'/ < pēhemo, γοτθ. guma /'άρρηγ'/, γερμ. Bräutigam /'γαμπρός', αγγλ. bridegroom /'γαμπρός'/
φιννικό asu /'κατοικό'/	*es ⁻¹²	αρχ. ινδ. asmi, ελλ. είμι, λατ. sum /όλα: 'είμαι'/
μορδβινικό kunda /'πιάνω'/	*gh ₁ nd ⁻¹³	ελλ. χανδάνω /'πιάνω, εμπειρέχω', λατ. pr(u)ehendo/prendo /'πιάνω', γερμ. beginnen ¹⁴ /'αρχίζω', αγγλ. begin
φιννικό *vetre /'νερό'/ ουγγρικό víz /'νερό'/	*wedhu ⁻¹⁵	ελλ. ύδωρ, χεττ. watar /'νερό', φρυγικό βεδυ
φιννικό ker _i /'φλούδα'/ ουγγρικό kéreg /'φλούδα'/	*ker ⁻¹⁶	ελλ. κείρω (< *ker-jo-) /'κόβω (τα μαλλιά)', κέρμα, κορμός, λατ. corium /'φλούδα', αρχ. ινδ. cártman /'φλούδα'/
τσερεμιστικό kolo /'πεθαίνω'/	*q ^w el ⁻¹⁷	αρχ. πρωσσικό golis ¹⁸

10. Συνολικά υπάρχουν περίπου 80 κοινά στοιχεία.
11. *dhéghom [ως σύνθετος τύπος] (*EIEC* 174, R.S.P. Beekes, λ. Earth).
12. *h₁es-, η αρχική σημασία ήταν πιθανώς 'κάθομαι' (*EIEC* 53, D.Q. Adams, λ. Be, 'Id. αυθ. σ. 522, λ. Sit).
13. *ghe(n)dh- 'seize, take in (physically or mentally)' (*EIEC* 564, D.Q. Adams, λ. Take).
14. *ghenuo (Wahrig 1986/1993: 242, Kluge - Seebold 2002: 102).
15. *módz- (*EIEC* 636, R.S.P. Beekes, λ. Water).
16. *gher- 'einfassen' (LEW I 274), *qér-men- (GEW I 811), *kérmen- 'skin' (*EIEC* 522, D.Q. Adams, λ. Skin), *(s)qer- (Μπαμπινιώτης 1998: 881). Πβ. Hyllested (2004: 4[13.d]) ο οποίος γράφει για "Lexicalized or parallel formations common to IE and Uralic from the root to 'cut' " και θέτει *(s)ker(H) και συναφείς ρίζες.
17. Εννοείται το *q^wel- (βλ. επόμ. σημ.); Ο Wahrig (1986/1993: 1027) ανάγει την λέξη στην ΙΕ ρίζα *guel- χωρίς σημασιολογικές πληροφορίες, ενώ για τον αντίστοιχο

συγγριμικό (meg)hal /'πεθαίνω/

/'θάνατος', γερμ. Qual
'βάσανο, μαρτύριο',
αρχικώς: 'μαρτυρικός
θάνατος'/

Αν προσέξουμε τα ανωτέρω δεδομένα βλέπουμε ότι η διαφορά μεταξύ ΙΕ - ΦΟΥ, και ΙΕ - μη ΦΟΥ επαφών συνίσταται στο ότι ο χώρος των τελευταίων είναι οι ρίζες (συλλαβές), ενώ οι πρώτες εντοπίζονται πιο πολύ στο μορφολογικό (κλιτικό) επίπεδο. Από πλευράς σχετικής χρονολόγησης αυτό το πράγμα σημαίνει ότι οι κινεζικές - ΙΕ και σημιτικές - ΙΕ επαφές πραγματοποιήθηκαν πιο νωρίς, σε μια εποχή μάλιστα όταν δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί το ΙΕ κλιτικό σύστημα. Στην θεωρία του Harpatta αυτή η εποχή πρέπει να ήταν το 30 000 π.Χ. (δηλ. η μεσολιθική εποχή¹⁹). Οι φιννοουγγρικές - ΙΕ επαφές χρονολογικώς είναι πολύ πιο κοντά στις εποχές όταν αρχίζει η γραπτή ιστορία. Οι ΙΕ γλώσσες, στη συνέχεια, απλοποίησαν - με λίγες εξαιρέσεις - το μορφολογικό τους σύστημα, ενώ οι φιννοουγγρικές ανέπτυξαν πολύ πλούσια συστήματα.

Οι κινεζικές - ΙΕ επαφές δείχνουν *kentum* χαρακτήρα: σύμφωνα με την μαρτυρία του *kwon-, δηλ. ακόμη δεν είχε εκδηλωθεί η ουράνωση. (Πβ. την αντίστοιχη αρχαία ινδική λέξη *śvan!*) Αυτή η λεπτομέρεια είναι σημαντική: αποτελεί άλλη μια απόδειξη της μεγάλης χρονικής απόστασης των επαφών αυτού του τύπου.

Η ως εδώ έκθεση του θέματος, η διάταξη, η επιλογή των παραδειγμάτων αλλά και τα συμπεράσματα βασίζονται στις παραδόσεις του Harpatta (1976-1977). Ο Η. είχε εξετάσει συστηματικά τις ρίζες που μπορούν να θεωρούνται κοινές μεταξύ σημιτικών και ΙΕ γλωσσών καθώς και αυτές και τα μορφήματα που παρουσιάζουν ομοιότητες στην ΙΕ - φιννοουγγρική σχέση. Επίσης μελέτησε τα ΙΕ - κινεζικά κοινά σημεία. Επειδή η γλωσσολογική έρευνα σημείωσε αρκετή πρόοδο στα τελευταία χρόνια, κυρίως όσον αφορά στα λαρυγγικά, και επειδή ο Η. προφανώς κάνει καμιά φορά δικές του προτάσεις για επανασυνθέσεις, ανατρέξαμε ανωτέρω όλες τις εν λόγω ρίζες όχι μόνο στα έγκυρα ετυμολογικά λεξικά αλλά χρησιμοποιήσαμε και την πιο πρόσφατη ινδοευρωπαϊκή εγκυκλοπαίδεια (1997) που εδώ συντομεύεται ως *EIEC*, καταχωρίζοντας

αρχ. γερμ. τύπο *quala* παρατηρεί ότι προέρχεται από το *quelan* που σημαίνει 'Schmerz empfinden, leiden'. Πβ. επίσης Kluge - Seebold 2004: 734.

18. Συνδέεται με την έννοια του τροχού; Πβ. *EIEC* 640, "OPrus *kelan* 'wheel'" (D.Q. Adams - J.P. Mallory, λ. Wheel, ρίζα *k^wek^wlóm), επίσης *k^wel- 'turn, move around', στο *g^wou-k^wolos 'cowherd' (σ. 268, D.Q. Adams, λ. Herdsman).

19. Για την έννοια πβ. M. Orliac et al. εν: Leroi-Gourhan 1997, σσ. 713-716.

σε υποσημείωση τον εκάστοτε αποκαθιστώμενο τύπο και χρησιμοποιώντας κάθε φορά τα βοηθήματα που κρίναμε απαραίτητα. Ο Η. κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κάθε ομοιότητα μεταξύ ΙΕ και ΜΙΕ γλωσσών βασίζεται σε επαφές (δανεισμούς) και απέκλεισε κάθε ενδεχόμενο των γενετικών σχέσεων.

Κάτι τέτοιο, εκτός του ότι επιδέχεται κριτική (χωρίς να σημαίνει αυτό ότι η αντίθετη άποψη δεν είναι προβληματική)²⁰, προβάλλει επίσης προβλήματα που είναι καιρία όχι μόνο για τους γλωσσολόγους αλλά και για τους ιστορικούς. Οι ΙΕ - σημιτικές, και εντός αυτών οι σημιτικές - ελληνικές, αντιστοιχίες είναι ειδικά ορατές - πβ. το ακκαδικό *īdū* και το ελλ. *ιδού* - και σημαντικές για την ερμηνεία μυθολογικών και (προ)ιστορικών φαινομένων. Αρκεί να θυμηθούμε μόνο δύο περιπτώσεις: αυτήν του Κάδμου και των Ιώνων. Ως προς τον πρώτο, ο Astour (1967: 162-163.165) δίνει σημιτική ερμηνεία ενώ ο Σακελλαρίου, μέσα από έντονη πολεμική απορρίπτει γενικά τις σημιτικές ετυμολογήσεις, για το συγκεκριμένο δε όνομα προτείνει τον τύπο "κέκαδμαι" (ρήμα *καίνυμαι*).²¹ Παρομοίως, ο Szemerényi (1987: 1354-1356) δίνει σημιτική εξήγηση στο όνομα των Ιώνων και τους ερμηνεύει ως "νησιώτες". Χωρίς να μπω σε λεπτομέρειες θα ήθελα να παρατηρήσω ότι οι Ίωνες υπήρξαν η πιο σημαντική φυλή των αρχαίων Ελλήνων και ότι βλέπω κάπως δύσκολη την μη ινδοευρωπαϊκή προσέγγισή τους που αποκλείει μάλιστα και την από βορρά και διά ξηράς άφιξή τους. Έχω αυτήν την άποψη παρά το γεγονός ότι κατά τα άλλα δεν θα απέκλεια τη σημιτική παρουσία στον ελλαδικό χώρο.

Είναι σημαντικό για την ΙΕ, αλλά και για την ελληνική προϊστορία να ξέρουμε ποιοι πλησίασαν περισσότερο ποιους: οι ΙΕ εισέβαλλαν στις σημιτικές περιοχές ή αντίστροφα, η σημιτική παρουσία, κάτι που είναι καθόλα πιθανή²², ήταν έντονη στις ΙΕ περιοχές, και δη στην Ελλάδα, που ξέρουμε ότι πριν από το 2000 π.Χ. περίπου δεν κατοικούσαν από Έλληνες, ή, ενδεχομένως, πραγματοποιούνταν προϊστορικά και οι δύο κινήσεις αμφίδρομα;

Έχοντας υπ' όψιν επίσης το ενδεχόμενο του εξελληνισμού ξένων ονομάτων, τάση ανά πάσα στιγμή έντονη²³, θα ήθελα ωστόσο να προσθέσω, με κάθε επιφύλαξη, την διάσταση της υποτιθέμενης συγγένειας των διάφορων γλωσσών, που, αν αληθής, θα έχει σημαντικές συνέπειες όχι μόνο γλωσσικές αλλά και ιστορικές.

Πολύ ένθερμος οπαδός της κοινής καταγωγής όλων των γλωσσών (του

20. Η ευρενητές εξακολουθούν να τηρούν επιφυλακτικότητα. Πβ. την προσεκτική διατύπωση απόψεως του Fortson (2004: 12) επί του θέματος.

21. Sakellariou 1980: 178, Katona 2000: 85.

22. Υπάρχει πληθώρα λέξεων και ονομάτων που, αν μη τι άλλο, *προβληματίζουν*. Π.χ. το σημιτικό *ikar* ('γεωργός') που θυμίζει το όνομα Ίκαρος.

23. "die stark ausgeprägte Neigung der Griechen, fremde Namen zu hellenisieren" (Fick 1905: 4).

γλωσσικού μονογενετισμού) ήταν παλαιότερα ο Trombetti (1905) ο οποίος, στα πλαίσια της θεωρίας του αναζητούσε να τοποθετήσει και να ερμηνεύσει, μεταξύ άλλων, και την προβληματική ετρουσική γλώσσα. Το έργο του Τ., ωστόσο, σήμερα θεωρείται ξεπερασμένο. Επίσης γίνονταν προσπάθειες σύνδεσης των ΙΕ και σημιτικών γλωσσών: ο Möller π.χ. αφιέρωσε ολόκληρο λεξικό σε ανάλογα ζητήματα (1911, 1970).²⁴

Παρά το γεγονός ότι το πρόβλημα παραμένει άλυτο και ότι οι περισσότεροι των ερευνητών απορρίπτουν τον μονογενετισμό θα ήθελα να επισημάνω ένα συλλογισμό αρχικής φύσεως: εάν αποδεχθούμε την κοινή καταγωγή όλου του ανθρωπίνου είδους, κάτι που δεν αμφισβητείται σήμερα, είναι πολύ δύσκολο να υποθέσουμε πολλές γλωσσόγονιες.²⁵ Σήμερα η ιδέα του μονογενετισμού φαίνεται ότι αναβιώνει, χρησιμοποιώντας, μεταξύ άλλων, τον εξίσου παλιό όρο “νοστρατικός”, αλλά παραμένει και ο προβληματισμός σύνδεσης των ΙΕ - σημιτικών γλωσσών.²⁶ Ειδικά τολμηρή φαίνεται η προσπάθεια του Ruhlen, ο οποίος πάντως λαμβάνει υπ’ όψιν και την βιολογική διάσταση και επισημαίνει ότι “genetic differentiation clearly parallels the clustering of major linguistic families” (1994: 31).

Αυτό που κατά την γνώμη μου θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ’ όψιν είναι οι παρατηρήσεις του Crowley: “There is a tendency for languages to change typologically according to a kind of cycle. Isolating languages tend to move towards agglutinating structures. Agglutinating languages tend to move towards the inflectional type, and finally, inflecting languages tend to become less inflectional over time and more isolating. This cycle can be represented by the following diagram” (ακολουθεί κυκλικό σχήμα με τα τρία στάδια των “isolating”, “agglutinating” και “inflecting” γλωσσών).²⁷ Αυτή η προσέγγιση αναμφισβήτητα παραδέχεται την συγγένεια των διαφόρων γλωσσών, ακόμη και σε περίπτωση που δεν εκφράζεται ακριβώς έτσι, μάλιστα επί τυπολογικής βάσεως. Δεν ασχολείται όμως με το, κατά τη δική μου άποψη, οντολογικό πρόβλημα του “ποιο ήταν πρώτο” και έτσι το σχήμα του κινδυνεύει να αποβεί “φαύλος κύκλος”.²⁸ Ενώ λογικά θα μπορούσε να νομίσει κανείς ότι -

24. Για περισσότερα πβ. Γιαννάκη 2005: 79-81.

25. Πβ. τα γραφόμενα του Τσοχατζίδη (2001: 77).

26. Πβ. μερικά τα γραπτά του Bomhard, όπως Β. 1984, τον Gordon 1997 ή τους Salmons - Joseph (1998).

27. 1992: 136(7.1). Στη σ. 140 προσθέτει ότι μεταξύ isolating και agglutinating μεσολαβεί “phonological reduction”, μεταξύ του δεύτερου και inflecting ενεργεί “morphological fusion”, και τέλος, μεταξύ του τελευταίου και του isolating, εμφανίζεται “morphological reduction”. Το σχήμα ονομάζει “typological cycle”, και τις διαδικασίες χαρακτηρίζει “transformation from one type to another”.

28. Η κυκλικότητα, κατά την γνώμη μου αποτελεί βασικής σημασίας παράγοντα. Σε

για την Ευρασία - η Κινεζική αποτελεί την αρχή με τον απομονωτικό χαρακτήρα της (θυμίζει το στάδιο των αποκαθιστώμενων ριζών της Πρωτο-Ινδοευρωπαϊκής), μια πληροφορία αναιρεί αυτή την άποψη. Είναι από τις πιο ενδιαφέρουσες πληροφορίες ότι ο ανεπτυγμένος τονικός παράγοντας της Κινεζικής αποτελεί κατάλοιπο παλαιότερων μορφολογικών παραγόντων. Η πρώιμη Κινεζική υπήρξε κλιτή γλώσσα!²⁹ Αυτή η διαπίστωση συνάδει με τα σχήματα του Crowley και παρέχει επίσης χρονική διάσταση. Αποδεικνύει ακόμα ότι η προσωδία είναι υλικής φύσεως. Διερωτώμαι μήπως χρειάζεται, ανάλογα, επανεκτίμηση του ΙΕ τονικού συστήματος που υποτίθεται για το ΠΙΕ επίπεδο!

Η διαπίστωση ενισχύει εμμέσως επίσης τις πρώιμες ΙΕ χρονολογήσεις του Harmatta οι οποίες κατά την γνώμη μου είναι πιο σωστές από τις προσπάθειες που τις ΙΕ (και λοιπές γλωσσικές) εξελίξεις μετατοπίζουν χρονολογικά πιο κοντά μας όπως είναι μια αρκετά διαδεδομένη άποψη για την ΙΕ εξάπλωση μεταξύ 5000 και 3000 π.Χ. Κατά τη γνώμη μου αυτή η “χαμηλή χρονολογία” είναι λανθασμένη. Ενώ δεν θα ήθελα να εκφέρω γνώμη για τόσο δύσκολα ζητήματα όπως είναι οι ΙΕ - σημιτικές και λοιπές επαφές, και αν οι πρώτες αποτελούν προϊόν εμπορικών και πολιτιστικών επαφών ή πρόκειται για αρχική συγγένεια (Urgewandtschaft), θα ήθελα πάντως να επιστήσω την προσοχή στο γεγονός ότι αναγκαστική συνέπεια της πορείας των ερευνών είναι το φαινόμενο που θα μπορούσε να ονομασθεί “κινούμενη χρονολογική απόσταση” (backslip of the time-depth).³⁰ Κάτι που αρμόζει στις ιστορικές επιστήμες, είτε να πρόκειται για ιστορική γλωσσολογία είτε για αρχαιολογία ή γενικά, ΙΕ σπουδές. Ο Η. μάλιστα, εξέφρασε την υποψία του ότι ίσως θα πρέπει να αναζητήσουμε τους Πρωτο-Ινδοευρωπαίους ανάμεσα στους μουστερικούς κυνηγούς. Κάτι τέτοιο προσθέτει σημαντική χρονολογική προέκταση και μας ανεβάζει στην παλαιολιθική εποχή. Η ιδέα αυτή, προς το παρόν παραμένει υπόθεση εργασίας.³¹

παρόμοιο συμπέρασμα καταλήγει ο Erhart έχοντας εξετάσει τις ΙΕ γλώσσες από μορφολογικής πλευράς: “Alles in allem: viele Phänomene in der neueren Geschichte der indogermanischen Nominalflexion bekräftigen die These von einem zyklischen Charakter der Sprachentwicklung” (1993: 98). Όμως, και αυτή η παρατήρηση είναι μονόπλευρη και κινδυνεύει και αυτή να καταλήξει σε φαύλο κύκλο. Για λεπτομερή εκτίμηση της κυκλικότητας πβ. Katona 2001, όπου ένα από τους κεντρικούς προβληματισμούς είναι η ερμηνεία της φύσεως της κυκλικής εξέλιξης.

29. “early Chinese had actually had a morphology, the traces of which have been reconstructed from the modern tones, and that this was a general principle of tonogenesis” (J.P. Maher εν: Koerner 1983: XXXI).

30. Makkay 1992: 198, 199, 220-221, Katona 2000: 71, Katona 2000(α): 333. Για την έννοια του time-depth πβ. Mallory 1997.

31. Για την χρονολόγηση και άλλες λεπτομέρειες του Μουστερικού Πολιτισμού (Moustérien) πβ. C. Farizy και B. Vandermeersch εν: Leroi-Gourhan 1997, σσ. 749-752.

Βιβλιογραφικές παραπομπές:

- Astour, M.C.
1967 *Hellenosemitica*. An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaean Greece. With a Foreword by C.H. Gordon. Second (photomechanical) edition with additions and corrections. Leiden: E.J. Brill
- Bomhard, A.R.
1984 *Toward Proto-Nostratic*. A New Approach to the Comparison of Proto-Indo-European and Proto-Afroasiatic. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins
- Bußmann, Hadumod
1990 *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag
- 2002 *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Hrsg. von H. B. Dritte, aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag
- Crowley, T.
1992 *An Introduction to Historical Linguistics*. Auckland (Melbourne - Oxford - New York): Oxford University Press (1994, 1996, ©1992)
- DELG *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Histoire des mots par P. Chantraine. Paris, Éditions Klincksieck, ©1968-1980 (Nouveau tirage: 1983). I: 1-2 Α-Κ, [fascicule 1: 1968, 2: 1970], II: 3-4 Λ-Ω (Index) 609-1368 [fascicule 3: 1974, 4,1: 1977, 4, 2: 1980]
- EIEC *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J.P. Mallory and D.Q. Adams. London and Chicago, Fitzroy Dearborn Publishers, ©1997
- Erhart, A.
1993 *Die Indogermanische Nominalflexion und ihre Genese*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck
- Fick, A.
1905 *Vorgriechische Ortsnamen* als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Fortson IV, B.W.
2004 *Indo-European Language and Culture*. An Introduction. Malden etc.: Blackwell Publishing
- GEW *Griechisches etymologisches Wörterbuch* von H. Frisk. Heidelberg, Carl Winter, Universitätsverlag. Band I: Α-Κο Zweite, unveränderte Auflage, 1973, Band II: Κρ-Ω Zweite, unveränderte Auflage, 1973, Band III: Nachträge. Wortregister. Corrigenda. Nachwort ©1972
- Γιαννάκης, Γ.Κ.
2005 *Οι Ινδοευρωπαίοι*. Μέρος Α: Γλώσσα και πολιτισμός. Αθήνα: Καρδαμίτσα

- Gordon, C.H.
1997 *Father's Sons and Mother's Daughters: The Problem of Indo-European-Semitic Relationships*. In: *Crossing Boundaries and Linking Horizons*. Studies in Honor of Michael C. Astour on His 80th Birthday. Eds. G.D. Young, M.W. Chavalas, R.E. Averbeck, with the assistance of K.L. Danti. Bethesda, Maryland, CDL Press, 1997: 271-278
- Harmatta, J.
1976-1977 *Εισαγωγή στην ινδοευρωπαϊκή γλωσσολογία*. (Σειρά μαθημάτων στο Πανεπιστήμιο ΕΛΤΕ, Βουδαπέστη).
- Hyllested, A.
2004 *PIE *-bʰ- in Nouns and Verbs - Distribution, Function, Origin*. XII. *Fachtagung der Idg. Gesellschaft, Kraków, 14.10.2002* (Hand-out, πβ. επίσης *Abstracts*, p. 23)
- Κατώνης, Α.Α. / Katona, A.L.
2000 *Proto-Greeks and the Kurgan Theory*. *Journal of Indo-European Studies* 28: 65-100
- 2000(α) *Ινδοευρωπαίοι: δυναμικό σύστημα αντί για "πρωτοπατρίδα"*. *Γλωσσολογία* 11-12: 329-353
- 2001 *Αποκλειστοποίηση των ηχηρών κλειστών /b d g/ της Ελληνικής*. Διαχρονική φωνολογική προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Γλωσσολογίας
- Kluge, F. - Seebold, E.
2002 *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage. Berlin - New York: Walter de Gruyter
- Koerner, K. (ed)
1983 *Linguistics and Evolutionary Theory* Three Essays by August Schleicher, Ernst Haeckel, and Wilhelm Bleek with an Introduction by J.P. Maher. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Leroi-Gourhan, A.
1997 *Dictionnaire de la Préhistoire*. Paris: Quadrige/PUF
- LEW *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, Carl Winter. Universitätsverlag. Erster Band A-L von A. Walde, Vierte Auflage, 1965. Zweiter Band M-Z von A. Walde und J.B. Hoffmann. Fünfte Auflage, 1972, Registerband zusammengestellt von Elsbeth Berger, Vierte Auflage, 1965
- Makkay, J.
1992 *A Neolithic Model of Indo-European Prehistory*. *Journal of Indo-European Studies* 20: 193-238

Mallory, J.P.

1997 Time-depth. *EIEC* 583-587

Möller, H.

1970 *Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch*. 2., unveränderte Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (1. Auflage: 1911)

Μπαμπινιώτης, Γ.

1998 *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας

Ruhlen, M.

1994 *On the Origin of Languages*. Studies in Linguistic Taxonomy. Stanford, California: Stanford University Press

Sakellariou, M.B.

1980 *Les Proto-Grecs*. Athènes: Ekdotikè Athenon

Salmons, J.C. - Joseph, B.D. (eds)

1998 *Nostratic*. Sifting the Evidence. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins

Szemerényi, O.

1987 The Attic "Rückverwandlung" or Atomism and structuralism in action. En: *Id. Scripta Minora III*: 1338-1356 (= *Studien zur Sprachwissenschaft und Kulturkunde*. Gedenkschrift für W. Brandenstein, Innsbruck 1968: 139-157)

Trombetti, A.

1905 *L'unità d'origine del linguaggio*. Bologna: Beltrami

Τσοχατζίδης, Σ.Α.

2001 Η Γέννηση της Γλώσσας. En: Α.-Φ. Χριστίδης κ.ά. (εκδ.), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα. Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σσ. 77-86

Wahrig, G.

1986/1993 *Deutsches Wörterbuch*. München: Bertelsmann Lexikon Verlag

Α.Α. ΚΑΤΩΝΗΣ (Katona)

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΔΥΟ ΛΕΞΕΩΝ:

deli - ντελής, deli levente - ντελή λεβέντης

Χρησιμοποιώντας το εγχειρίδιο του ελληνιστή γλωσσολόγου Α. Thumb, ο οποίος είχε αφιερώσει αυτό το βιβλίο στον Γ.Ν. Χατζιδάκι στις αρχές του 20ού αι., υπέπεσε στην αντίληψή μου ένα σημείο που δεν γοητεύει μόνο με την παραδοσιακή γλώσσα αλλά παρέχει μια λεπτομέρεια που ίσως αξίζει να σχολιασθεί σύντομα (1964: 216.93). Πρόκειται για κλέφτικο τραγούδι από την Αράχοβα με τίτλο "Ο Χάρος και ο τσοπάνης". Το απόσπασμα λέει τα εξής (υπογραμμίζεται η φράση που ενδιαφέρει):

"Απέκεινα κατέβαινε ένας ντελή λεβέντης,
Φέρνει τὸ φέσι του στραβά καὶ τὸν γαμπᾶ στριμμένο."

Η φράση "ντελή λεβέντης" είναι τουρκικής προελεύσεως και αποτελεί, στην ίδια σχεδόν μορφή, δηλ. "deli levente", συστατικό του λεξιλογίου της σημερινής Ουγγρικής. Καθώς πρόκειται για συντακτικά δεμένη χρήση, δύσκολα θα μπορούσε να φαντασθεί κανείς ότι πρόκειται για αρχική συγγένεια ή για προϊστορικό δάνειο. Είναι πιο πιθανό ο δανεισμός να ανάγεται στην περίοδο κατά την οποία το ουγγρικό έθνος βρισκόταν υπό τουρκικό ζυγό.

Ως παράδειγμα μπορούμε να παραθέσουμε δύο στίχους που βασίζονται στο επικό ποίημα του εθνικού ποιητή Sándor Petöfi¹, *János vitéz*, δηλ. 'Γιάνος, ο αντρωμένος', γραμμένο για παιδιά το 1845):

- "Hej, ha én is, ha én is köztetek mehetnék,
szép magyar huszárok, szép deli leventék"

/'Αχ, να μπορούσα κι εγώ, κι εγώ, να πορευθώ μαζί σας,

1. Ο Sándor (Αλέξανδρος) Petöfi έζησε μεταξύ 1823 και 1849 και έχασε τη ζωή του σε απελευθερωτικό αγώνα για την πατρίδα του.